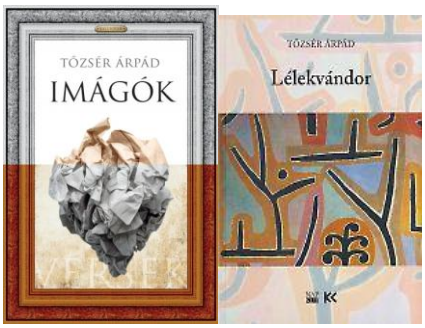

Suhai Pál

Tőzsér Árpád: Imágók – „verses” levél egy csodaöreghez

2016. június 22.

Kedves Árpád! Elolvastam sok tekintetben is ritkaságszámba menő kötetedet. Nyolcvan évesen is töretlen erővel taposod a megkezdett utat – ez bizony önmagában sem akármiféle teljesítmény. Valóban. Nem mondom, hogy példátlan, mert ismerek hasonló csodaöreget rajtad kívül is. „Csodaöreg” – a csodagyerek mintájára magam alkotta szó, eredetileg Búzás Huba költészetére találtam ki. Ő hatvanöt éves korában debütált, s azóta (elég volt neki másfél évtized) hét kötetével már egész életművet tudhat a magáénak. (Az akceleráció jelensége, íme, visszájáról: a szellemi teljesítmények fordító tükrében.) Hasonlóan későn érő típusnak tekintem magamat is. Sőt: már-már fiatalodom. De, gondolom, így van ezzel minden alkotó – ahány újabb mű, annyi újjászületés. S ezt persze a Te költészetedre is igaznak kell tekintenem. Valahogy úgy, ahogy arról már Baudelaire is beszélt *A fájó Párizs* záróversében:

nem híg könnyeket sírni mentem oda;
de mint vén szerető buja és vén lovagja,
ki az ördögi-nagy szajhától ittasan
ifjúsága hevét szüntelen visszakapja.

„Az ördögi nagy szajha” itt természetesen Párizs, a Te verseidben az európai hagyomány. De esetedben ez még nem is elég: egy „nem középiskolás fokon” képzett intellektus kultúraösszegző törekvését látom évezredek hagyományának egy múltját felejtő korban történő átjárására. Láthatóan erre törekszel – újraélni és legalább verseidben feltámasztani a minket így-úgy mégis csak meghatározó múlt különböző történéseit-hiedelmeit. Ebből a szempontból is árulkodó *Egy toposztörténet születése* című versed: a mítosz (jelesül itt a trójai Thesztór és bonyodalmas családja történetének) felidézése, mely több mint egyszerű újraéneklés – klasszikusan modern

(posztmodern?) dekonstrukció: a mai ember szája íze szerinti kifosztása egy hajdan gazdag hagyománynak: „Ké / sei tengerek vizén hányódó szellem / hajó a toposz, lehúzza a létbe tőkesú / lya: a hazugság, az árulás, a halál. É / hes halfarkasok csontig fosztják a ha / lott hajózók rothadó történeteit." „Éhes halfarkasok": mintha Te lennél. Te is „csontig fosztod" a költészetedben szinte tálcán kínált s valódi ínyenceknek szánt étkeket. (Étvágygerjesztőül előttünk költöd el ebédedet.) Éhkoppon (azonban?, éppen ezért?) mi sem maradunk. Sőt. Veled együtt lakmározhatunk a jobbnál jobb falatokból: „kiemelem a / csomagtartóból a táskámat, tömve imágó / vázlattal, verskezdeménnyel." Ez az „imágóvázlat" itt egyáltalán nem véletlenül kerül levelembe. Mert azt is látom (ám), hogy kultúraösszegzésednek és hagyományidézésednek pszichésen és költőileg mi az eredménye, sőt haszna: a krétai Minósz labirintusában raboskodó emberevő szörnyetegnek, a jungi Selbstnek egyszerre nyitsz szabadulási útvonalat és megszólalási lehetőséget. E kötetedben is, mint jóideje (ha jól sejtem, a *Mittelszolipszizmus* óta), imágók gyártásával kereskedel. Ezek kezeskednek verseidért s önmagadért. Mint a kötetcímadó esetében is: „...a szlovákiai magyar költő / – mintha valami előszobában állt volna – egyre vetkezett. / Elegáns mozdulattal letette fejét, majd karját, / előbb egyiket, aztán másikat. / Kibújt a húsából is, s mikor / a hajlongó vers az utolsó / csontját is átvette tőle, / s már csak lebegő érzékenysége s pőre / tudata jelezte, hol volt azelőtt feje és szíve, / *egy álltól az alsó szelelőig hasított sérven keresztül* / belépett Mittel úr emlékeibe." Ez a Mittel úr a közép-európai ember léthelyzetére és történelmére illesztett s merőben kitalált figura, de a szerzőnek („a szlovákiai magyar költőnek") legsajátabb élményei-mondandói megszólaltatására ad alkalmat (az idézett versben pl. családfájának a bemutatására). Alakját-alakmását jelen kötetedben is hasonló funkcióban, „a második világháborút követő tragikus idők, s benne egészen konkrétan a csehszlovákiai magyarok, s még konkrétabban: a gyermek Tőzsér egzisztenciális megpróbáltatásai" rajzolatában láthatom. Azzal a kis különbséggel, hogy itt a fiktív alak neve (Mittel úr) helyén a pszichikus képződmény és a költői eljárás fogalmának együttes megnevezése szerepel (imágó – „*Imágók*"). Ha végiggondolom hosszú költői pályád alakulását, kedves Árpád, nagyon is célra tartónak látom a változtatást. Nem mintha nem lenne a rád oly jellemző hasonmásképzés gyakorlata nyilvánvaló, sőt, szemet szúró a vak számára is. De mégis. A vaknál is lehet rosszabb – nem árt a szájbarágás. Vagy nézzem máshonnan? A maszületett számára minden vicc új – előzékenyen (hadd gyakorolják az

ütésváltást) föladod nekik – nem a leckét: a labdát. Imágók – ezek a Te kreatúráid s egyúttal Te magad. Az osztott személyiségű Én, mely kultúrkörünk hanyatlása idején is létezik. Még. Ha tűntében is: „Az Én-múlásra nincs magyarázat, / kudarcaival még próbálkozhatom. / S közelíthetem azt a Magamat, / mely az Én s a Nem-Én mellett valami / külön minőség, Harmadik Anyag." Valami ilyesmi születik a folytonos alakcserében. Mert szerepeiben nem egyszerűen hasad az Én – mintegy a fönt említett és néma Selbst szavaként új minőségekre is ébred. A közvetlen kifejezés kiterjedés nélküli helyét elfoglaló párbeszéd távolságtartásában, a történetmondás epikus s a jelenetezés drámai szituációteremtésében. S ez, ugyebár, merőben más verskarakter, mint a szokásosan alanyi költő lírai nagyotmondáséé. Valami más, ami persze szintén az anyaggal, a tárggyal való becsületes birkózásban képződik. Jut eszembe itt Hegel *Esztétikájának* a költői eredetiségről fogalmazott gondolatfutama, mely szerint ez (az eredetiség) sokak hitével ellentétben nem különcködés és ötletbörze: „...a valódi objektivitással azonos, és oly módon egyesíti az ábrázolás szubjektív és tárgyi elemét, hogy a kettő már semmiféle idegen mozzanatot nem tartalmaz." A Tőzsér-vers karaktere pontosan ilyen: tárgyi elemnek többnyire a kultúrkincs egy-egy kiválasztott s gonddal aposztrofált mozzanata, szubjektívnek pedig a hozzá való viszony alkalmasint ugyancsak részletezett kifejtése. Ha tetszik: az előbbi dekonstruálása. Mint pl. a nagy élvezettel olvasott *Heródiás*odban is (*Heródiásról, a befejezés lehetetlenségéről és Mallarmé kockás sáljáról*). A szubjektív mozzanatot itt már a téma beállításában megfigyelhetem: a „végelszámolások idejének" félbehagyott, befejezésig nem jutott verse itt önmaga kommentárjának formáját ölti, s paradox módon mégis csak befejezést nyer. A cím állításával szemben is. A történetelbeszélést és a címszereplő jellemzését is paradox technika: a kidolgozás rejtelmeit ecsetelő retardáló közbevetések sora élteti („a szerző-mű / már rég nem az apa és fiú meghitt, roman / tikus viszonya", „a teoretikusok meg kapnak az alkalmon [...]: a szerző meghalt, hirdetik frankensteini vigyorral"). Szinte kis irodalomtörténet íródik vers címén: ki hogy nézte és láttatta a bibliai Heródiás alakját. Mindez a verset író gondos oknyomozó munkájának köszönhetően: Robert Gravesé és Stephan Mallarméé mellett, végszónak persze a szerző meglepő mérlege is (az „ellen / ségeskedő, őrjöngő Nőstény" közkeletű s „a kígyó nyá / lától még meg nem fertezett, liliom ölű fiatal Heródi / ás" szokatlan mallarméi képével szemben a Tőzsér Árpád-i „törésvonal" érdekeltsége). S ha már itt tartok, hadd említsem meg, kedves Árpád, az én fiatalkori

„botlásomat” is (*Szent János fejevétele*). Alakmás és alakváltozat ez is, persze a Nőstény hagyományosabb olvasatában, de némileg mégis a Te receptúrád, a perszónaképzés szabályai szerint. S kicsit korábbról a tiédnél. Ha megengeded, idemásolom (hogy is tudnád nem megengedni /!/):

Ha majd fejem a tálcádra kerül,
mit szólsz, Heródiás?
Hogy ez volt az ára a szavaknak,
melyekkel megkorbácsoltam:
nem is parázna ágyatokat,
de gőgötök hamis önérzetét?
A remegő kezű tetrarka gyáva gyilkosságait?
Bizony láttam Betlehem legyilkolt csecsemőit.
S látom a lányt is, aki már tanulja
farát riszálni: a fejemért, Heródiás.
S látom a nagyfejű, potrohos vendégeket,
az arany serleget, a lakoma borát: a vért.
Hát ez az ára a nyugalomnak,
a ti nyugalmatoknak,
hát ilyen hitvány palotáitokban a gyönyör?
Hát nem tudtátok, hogy árulásotoknak
ára lesz, de az szavam nem lehet soha?
Mert maga is fejet kíván?
Életemért?
Boldogságomért?
Hát tényleg nem tudtátok,
hogy sáskaevő korom óta
minden perc a fejemet veszi?

Mindezekről még Eliot is eszembe jut. Ezúttal nem a költő, hanem a tanulmányíró, *A költészet három hangja* című előadása (in: *Káosz a rendben*, Gondolat, 1981). Ebben a lírai, a meditatív vers közvetlen kifejezésével, a magának vagy éppen senkinek beszélő költő hangjával a másokhoz szóló drámai monológot, illetve a költőiséget különböző jellemek között „szétosztó”, a szereplők megszólalásaiba időnként szerzői szólamokat is becsempésző verses drámát állítja szembe. Költészeted legjellemzőbb vonulatáról szólva nyilván az elioti drámai monológ, a költészet „második hangja” súg a fülembe. S az, amit róla Eliot apánk állít: „amit a drámai monológban

hallunk, az magának a költőnek a hangja, a költőé, aki fölvette egy történelmi vagy egy kitalált személyiség jelmezét." Erről még Robert Browning és Ezra Pound „perszónája" is eszébe jut: „Browning legnagyobb tanítványa, Ezra Pound átvette a »persona« kifejezést, arra a számos történelmi személyiségre utalván, akik révén ő maga beszél hozzánk; a kifejezés jogos." Ennek itt a vége. Ehhez jóformán már csak annyit tehetnék hozzá, amivel Eliot is zárja eszmefuttatását: „Egy nagy drámai költő világában a szerző mindenütt jelen van, s mindenütt rejtezik." Ezt a Shakespeare-hez fogható nagyságokra érti ugyan, ennyiben a költészet harmadik hangjára, én azonban, rád gondolva, kedves Árpád, hajlamos vagyok ezt a kijelentést verseidre (ezúttal hadd nevezzem őket így: a Tőzsér Árpád-i meditatív versre) vonatkoztatni. Immár nem egyszerűen poétikai, hanem (ha úgy tetszik) antropológiai és kommunikációelméleti megfontolásból. Mert ilyen vonatkozásokat is föltételezek imágóid sajátos versteste mögött. J. G. Hamann, a 18. század jeles német gondolkodója szerint a bibliai „Bábel" értelme nem meríthető ki az egekbe törő ember büntetésének magyarázatával. Isten e szent helyen először is alászállt (az emberhez), másodszor pedig a nyelvek „összezavarásával", a többnyelvűséggel lehetőséget is adott: a párbeszéd, a szóértés lehetőségét. A kinyilatkoztatás eme olvasatával Hamann mintha egyenesen Tőzsér Árpád kezére játszaná a hagyományt: teremtsen dialógust vele és ágensei között. Ezzel szétszakításra ítélt modern-posztmodern személyiségdarabkáink között is – így, hasonmási, doppelgängeri: travesztáló közvetítésekkel, de még mindig párbeszéd- vagyis szalonképesen. Egyúttal példát is nyújtva rá. Ehhez már csak utószó jöhet. Könyved meglepően közeli utolsó bejegyzése: „Végül a mesélő is tárggyá öregszik, elhagyják képzetei / s képzelete is. Az ének – akarat akaró nélkül – lebeg, / leülepszik, imává csiszolódik, baljós mítosszá aszalódik, / s ezer év múlva, 2015. november 13-án, pénteken, a párizsi / Bataclan koncertteremben újraéneklik. A leitmotiv / ezúttal egy szaxkürt, egy kalacsnyikov és az Allahu akbar." Félelmetes végkicsengése egy nagymúltú és szépreményű (?) civilizációnak. Határvidéke a fehér ember létérzékelésének. Vajon a hamanni opció még érvényes-e erre a találkozásra is? Nem oly nyilvánvaló. Jorge Luis Borges novellája, az *Averroes nyomában* hagy némi kétségeket efelől. Az Arisztotelészt fordító jeles arab tudós értetlenül áll a *Poétika* két kifejezése előtt: tragédia, komédia. Tapasztalatai elégtelenek e szavak értelméhez férkőzni. Hogyan fordítsa? Mígnem egy lakomán a korabeli európai egzotikumban járt utazó elbeszéléséből ki-

hámoz valami értelemfélét: a mai olvasó színházi előadásra gyanakszik. Averroes pedig, hosszas töprengés után megvilágosodván, végül erre a következtetésre jut: „Arisztu tragédiának nevezi a panegiriszeket és komédiának a szatírákat és anatémákat. Csodálatos tragédiák és komédiák sokasága található a Korán és a szentély műveiben." Íme egy jóravaló, megértésre törekvő filozófus erőfeszítésének eredménye: végül is termékeny félreértése. De legjobb esetben is csupán analógia. Mert nincsen kultúrák fölötti kultúra, sem tapasztalat fölötti tapasztalat. Nyelv fölötti nyelv. Hacsak versed kalacsnyikovját és Allahu akbar kiáltását nem tekintem annak. De ezeket végképp nem szeretném.

Téged barátsággal üdvözöllek, könyved élményéért köszönettel is:

Suhai Pál

Tőzsér Árpád: Imágók
(Új versek, 2012–2016)
Kalligram–Kalligram Polgári Társulás,
Pozsony–Dunaszerdahely, 2016

Tőzsér Árpád: Lélekvándor
(Új versek, 2017–2018)
Kalota Művészeti Alapítvány–Napkút, Budapest, 2019